

kineskinja između tradicije i savremenosti

viktorija vukičević

Formiranjem NR Kine 1949. godine u kineski ustav uveden je pojam »građanskih prava«. Za položaj žene u kineskom društvu to predstavlja jednu od ključnih prekretnica u istoriji civilizacije. Savremena kineskinja osamdesetih godina ovog veka ukoliko živi u urbanoj sredini za svoju baku pa i majku može da predstavlja zadivljujuću enigmę. Kako je ona nosilac promena u kineskom društvu skoncentrisaće mo se, dakle, na ženu-gradanku.

Uvođenje pojma »građanskih prava« u ustav NR Kine simbolično predstavlja pravac razvoja drevne civilizacije u novim uslovima XX veka, predstavlja prihvatanje civilizacijskog izazova sa zapada. Međutim, da li deklarisanje pravne države, građanskih prava i robne proizvodnje predstavlja podizanje bele zastavice drevne i u kontinuitetu sve do danas jedine krajnje vitalno preživele civilizacije? U najpoznatijem časopisu za žene »Kineska žena« koji se prodaje u svim delovima zemlje, u januarском broju 1990. godine u uvodnom članku redakcije pod naslovom »Mi trebamo novu izgradnju — uvodni članak u devedesete« stoji: »1990. godina. Istorija je ušla u novi odeljak. Kineska žena nije spremna da zaostaje za vremenom, učestvujući u društvu, težeći budućnosti... Novo vreme ne da se samo pokazalo na planu ekonomskog i političkog života, već se čak i intenzivnije odrazilo na naš duhovni život i pitanja naših etičkih izbora... (Stoga), posle desetogodišnjeg iskustva reforme, deset godina borbe, ljudi se ponovo nalaze pred novim neodumicama i novim izborima. U istorijskoj etapi razvoja narodne republike devedesetih godina (ovog veka) ponovo se nametnulo kao hitno jedno drevno i krajnje savremeno pitanje: ponovna izgradnja našeg nacionalnog duha, utvrđivanje naših savremenih etičkih principa«.

Pokušaji da se tradicionalna uloga kineske žene u društvu izmeni datiraju još od kraja devetnaestog veka ali čak ni posle sto godina istorije ove borbe ovakvi pozivi na reformu tradicionalnih međuljudskih odnosa nisu zastareli. Zapadna civilizacija se svojim razvojem materijalne kulture pre suočila sa neophodnošću reformisanja podela rada između muškaraca i žena te neminovnošću priznavanja ravnopravnosti značaja i funkcije žene u društvu. Bethke Elshain je u svojoj knjizi »Public man, private woman« (Princeton university press 1981, 15—16 str.) razmišljajući o dugotrajnom i nepomirljivom razdvajanju polja delovanja muškarca na javno delovanje u društvu a žene na isključivo privatno naglasila: »Zato što su žene kroz veliki deo istorije zapadne civilizacije bile učtunkani deo populacije, njihovi pogledi na ova pitanja, i uloga u procesu humanizacije, su bili ili uzimani zdravo za gotovo ili im se pridavao niži nivo važnosti i počasti u poređenju sa javnim, političkim aktivnostima muškaraca. Žene su učtunkane delom zbog onog što ih kao takve definiše i sa čime su one neraskidivo vezane: seksualnošću, natalitetom, ljudskim telom (predstave nečistoće i tabui), vizije zavisnosti, bespomoćnosti, ranjivosti) i izostavljene su iz javnog govora. Zašto? Zato što je politika elaborirana odbrana protiv opterećenja privatnog, zamke porodičnog, buđenja ženske moći«.

U časopisu »Kineska žena« od maja 1990 Zhu I i Vang Dien (20 str.) u članku pod naslovom »Zagonetka velikog udaljenja žene od vlasti« razmišlja o specifičnostima udaljenja kineske žene iz društvenih aktivnosti i kaže: »Počev od drevnih vremena, žene nisu imale vezu sa vlašću... to nije pitanje prirodnih odlika žene, već je rezultat istorijskog razvoja. Kineska žena je tokom razvoja društva u dugom vremenskom periodu bila ograničena principima »tri poslušnosti četiri etike«, kojima je pretvorena u kućnog zatvorenika, i sluškinju muškarca«. Osnovna sličnost u društvenom položaju

žene na zapadu i žene na istoku ogleda se u ovoj podeli društvene delatnosti na javnu i privatnu u kojoj je delatnost u javnosti i u jednoj i u drugoj civilizaciji postavljena na viši nivo vrednosti iako po različitim sistemima merila vrednosti. Kineska civilizacija je dostigla svoju harmonizaciju na institucionalnom i kulturnom polju već u takozvanom periodu kasnog Tanga za vreme vladavine Suen Dzunga (712—756). Danas se istoričari kako sa istoka tako i sa zapada slažu da je ovo ključni period prelaska iz drevnog kineskog društva u rano moderno kinesko društvo. Ovde treba imati na umu da se tu radi o novoj fazi razvoja azijskog načina proizvodnje koji za sobom nije povlačio dublje društvene promene u međuljudskim odnosima i njihovim vrednovanjima iako je pokušaja kritike danas nama očiglednih nepravdnosti i nepravilnosti ipak bilo. U Song dinastiji koja je usledila za Tang dinastijom (severni Song 960—1127, južni Song 1127—1279) azijski način proizvodnje je dostigao vrhunac svog razvoja i kroz njega razvijen novi odnos prema materijalnom, novi ekonomski i kroz njih razvijeni društveni odnos, time su bili zakruženi tako da je kineska civilizacija bila obeležena malim promenama u sledećih sedam vekova. Položaj žene u ovako harmonizovanoj i hermetičnoj kulturi samim tim je takođe bio ustaljen i do devetnaestog veka ničim doveden u pitanje. Zapadna civilizacija je upravo u tom periodu doživljavala promene koje su uslovile njenu veliku tehnološku ekspanziju u poslednja dva veka. Ona je dovela do susreta civilizacija koji je počeo ratovima i borbom za dominaciju. Britanska imperija je već 1840. godine u težnji za ekspanzijom svog tržišta na kineske teritorije uz podršku Amerike i Francuske napala Guang Dong u južnom delu Kine. Potpisivanjem Nandinskog primirja 1842. godine Kina je dovedena u polukolonijalnu zavisnost. Već 1856—1860 došlo je do drugog opijumskog rata, posle čega su usledili Beidiški i Tiandinski ugovori o primirju sa Engleskom i Francuskom. Ovakvo stanje stvari uslovljelo je pojavu svesti o civilizacijskoj ugroženosti, o slabostima kineske kulture i društva. Samim tim jedan broj talentovanih kineskih znalaca okrenuo se za njih novoj vrsti interesa i znanja zapadnog profila od kojih su očekivali otvaranje mogućnosti za dolaženje u ravnopravniji položaj koji bi civilizaciji pa i naciji omogućio opstanak. Za promenu iskreno poštovanih, u nasleđe dobijenih (što je na vrednosnoj lestvici kineske civilizacije na najvišem stepnju), vaspitanjem i obrazovanjem utvrđenih obrazaca društvenog ponašanja i međuljudskih odnosa, izazov je morao da dođe sa strane i da bude egzistencijalne prirode. To je jedini uslov koji je mogao da dovede u pitanje položaj pojedinca i podelu rada u društvu do koje se došlo postepeno, neprestano imajući za osnovu težnju ka harmoniji odnosa čoveka i prirode. Susret civilizacija koje su se razvijale u dijametralno različitim smerovima, može se posmatrati kao novi stupanj razvoja duhovne kulture čovečanstva. On treba da se najizrazitije iskazuje u novom društvenom položaju žene koji vodi novim postavkama međuljudskih odnosa te samim tim novim kulturnim i duhovnim vrednostima.

Svest o teškom položaju žene u konfucijanskom, patrijarhalnom društvu Kine, te neophodnost da se on promeni da bi kineska civilizacija mogla da odgovori izazovu novog vremena dobila je osnovu u prvim pokušajima odupiranja ugroženosti od zapadne kulture. Ovi pokušaji su bili površni i naviknuto samouvereni pa su se u početku zadržavali na površini pokušavajući da zadrže »kinesko za suštinu zapadno za njeno sprovođenje«. To je bio moto Janguv pokreta koji je kao i mnogo ozbiljniji pokušaj Vusi reforme 1898. godine sa Kang Jouveiom, Liang Čićaom i Tan Sitongom

na čelu, pa potom sa Singhai revolucijom definitivno propao i ukazao na potrebu suštinskih promena. Početak ovog veka u Kini je bio u znaku velikog interesa i rada kineskih obrazovanih krugova za razumevanje i širenje raznih stranih koncepta zapadnog sistema vrednosti. Vrhunac tih napora predstavljen je u pokretu četvrtog maja 1919. godine. Za Kineze on je pre svega antiimperijalistički i antifeudalni politički kulturni pokret podstaknut Oktobarskom revolucijom i voden od strane prokomunistički orijentisanih intelektualaca. Sa njim se u Kini pojavljuju termini kao što su »demokratija«, »nauka«, »građanin« sa kojima sve više raste ljutnja prema tradicionalnom konfucijanskom društvu. Takav razvoj omogućio je i bolu kineske žene da formuliše potrebu za suštinskom i korenitom promenom svog društveno i etički podređenog položaja. On je bio pre svega čvrsto utvrđen konfucijanskom etikom »tri poslušnosti četiri etike«.

»Tri poslušnosti« određivale su život svake kineske žene kroz sve vekove postojanja kineske civilizacije. Kada se rodi i u svom detinjstvu kineskinja prvo mora da sluša oca, kada se uda njena poslušnost prema ocu prelazi u poslušnost prema mužu, ukoliko muž umre ona prelazi na sina«. Ovaj kodeks poslušnosti žene pojavio se već na početku perioda Ratujućih država (475—221 pre nove ere) u konfucijanskom spisu I Li, Ceremonije ponašanja, u odeljku Sangfu, o sahranama, Zisia Zhuan, (Ci Hai, Shang Hai 1979. god. 20 str.) na koji se nadovezuju četiri etike koje se odnose na etiku karaktera žene, način govora, izgled žene, i njenog rada u kući. (Džou Li, Ceremonije Džou perioda) koje su takode insistirali na ženskoj poslušnosti muškarcu. Taj odnos jednom utvrđen više nije dolazio u pitanje i u I Liu razvijanjem sistema konfucijanske misli podređeni položaj žene se utvrđuje sa sedam pravila o napaštavanju žene, dok o napaštavanju muža nema ni govora. Muškarac je mogao da napusti ženu ukoliko 1) ne može da rodi dete, 2) ukoliko je neverna 3) ukoliko ne poštuje članove muževljeve porodice 4) ukoliko se svada i raspravlja 5) ukoliko krade 6) ukoliko je ljubomorna 7) ukoliko je teško bolesna. Bilo koji od ovih razloga bio je dovoljan za napaštavanje žene (Ci Hai, Sang hai, 1979. 11). Na ovim osnovama u svakom prelomnom periodu razvoja doraduju se kodeksi ženskog ponašanja prilagođavajući formu novom istorijskom trenutku ali bitno ne zalazeći u suštinu. U periodu Istočnog Hana (25—220 god.) nastao je spis Nü Die, Ženske zapovesti, koji je napisala Ban Džao koja je bila učiteljica carice i konkubina u tom periodu, i koji razrađuje napred postavljene principe. To da je spis koji u suštini ograničava ženu napisala žena upravo govori o neminovnosti prilagođavanja nastalim i razvijenim društvenim odnosima, i govori u prilog tezi Jean Bethke Elshain da je muška hijerarhija u društvu bila zasnovana na podređenosti žene i da je tako formiran začarani krug odbrana ovih odnosa. To se očigledno može odnositi i na kinesko društvo. U trenutku dostizanja hermetizacije kineskog društva u Tangu u istom duhu pojavljuju se »Analekti za žene«, u Ming dinastiji (1368—1644) Su Še, žena cara Ming Cengdzu, napisala je knjigu »Vaspitanje žene«, da bi u Čing dinastiji (1644—1911) Liu Še, ponovo žena, napisala je »Zbornik biografija uzornih žena«. Ove četiri knjige predstavljaju osnovni korpus etike namenjene ženi koja joj je odredila položaj i uslovlila neaktivnost u društvu. Sve to je direktno uslovljelo i dovelo do ograničenja duhovnog razvoja žene, sputavanja njene kreativne energije. Neminovno došlo je i do razvijanja osećaja niže vrednosti u odnosu na muškarce, potcenjivanje sopstvenih kvaliteta, malodušnosti, neinteresanosti za politiku, a ukoliko bi se nećemu i oduprla, žena bi nailazila na politički sistem prilagođen muškarcu koji

je sebi izgradio visoki odbrambeni, »kineski zid« predrasuda u odnosu na ženu. Tako je žena sasvim udaljena od uticaja i vlasti, a vlast je potpuno odgurala u zapećak. Kineskoj ženi viših etičkih zahteva susret civilizacija sa konceptom građanina i individue vraća nadu i otvara mogućnosti. Na početku ovog veka jedan broj žena iz krugova elite izborio je pravo na obrazovanje i slobodu izbora bračnog partnera, i u tom periodu one su prvi put dobile zainteresovaniju podršku od muškaraca. Tako je borba za ženska prava dobila mesto u političkoj borbi za restauraciju društva, i napredne žene su se vremenom u sve većem broju uključivale političkim pokretima novog vremena. Prvi put muškarcima je bila neophodna i pomoć žena, tako da su stvoreni uslovi za promenu položaja žene u društvu. Širom sveta poznata »majka kineske nacije« Song Cingling radeći na organizovanju žena za njihovo uključivanje u kinesku revoluciju 1927 otvorila je prvu političku školu za žene u Hang Kou (jedan od današnja tri grada, dela Vuhanu). U tom periodu ova škola je predstavljala prekretnicu u razvoju i širenju feminističkog pokreta i na šire narodne mase Kine s početka ovog veka. Song Cingling je u prilog organizovanja žene iznela sledeće stavove: »Žene su deo Kine, one su jedan deo oslobodilačkog pokreta kineske narodne revolucije, i stoga da bi se izborila sloboda i ravnopravnost nacije, i žene treba da učestvuju u narodnoj revoluciji. Da bi izborile slobodu i ravnopravnost za sebe, one treba da učestvuju u narodnoj revoluciji.« (Song Cingling Dinien Di, Bei Ding, Renmin vensue ču banše, 1982. 82 str.) Na ovaj način Song Cingling je iznošenjem naizgled sasvim jednostavnih i jasnih stavova, glasno ih deklarirajući uspeła tesno da poveže političku borbu i žensko pitanje, što je u tom trenutku značilo i prvo pravo formulisanje zahteva za poboljšanje položaja žene u društvu. Žensko pitanje je međutim uvek bilo u drugom planu jer su ciljevi nacionalnog oslobođenja neminovno bili u prvom. Žene su i dalje pravile kompromise ali su postajale sve svesnije sebe i svojih mogućnosti. One su odigrale vrlo značajnu ulogu u oslobođenju zemlje, boreći se i u prvim linijama, a ujedno su predstavljale vitalni element narodne armije nalazeći načina da je snabdejavu osnovnim namirnicama i potrebštinama, obavljale su sve muške poslove i tako je razlika između muškaraca i žena u podeli rada izgubila na oštirini. Promenom prirode građanskog rata 1946—1949 i formiranjem Oslobođilačke armije pod vodstvom Mao Ce Donga njihova uloga u političkom i administrativnom radu po selima je još više intezivirana i što je isto tako važno, adekvatnije cenjena. To se potvrdilo ustavom NR Kine, u kome je žena ravnopravni građanin društva. 1950. godine izdat je zakon o monogamiji u NR Kini, i istaknuto je pravo slobodnog izbora partnera, pravo udovica da se preudaju, zabrana kupovina nevesta i vereništvo dece, te pravo na saglasni razvod. Ovim promenama najviše su se odupirale stare žene uzimajući za argumente tradicionalne etičke principe. Delia Davin o ovome piše detaljno u članku »Women in Revolutionary China« (zbornik radova »The rights and wrongs of women« 1979. 293 str.) Reforma zemlje je mladim ženama obezbedila osnovu za očuvanje tek saznatom identitetu ličnosti, dobivši pravo na deo zemlje koja bi se vodila na njihovo sopstveno ime. Time su dobile osnovnu ekonomsku bazu za očuvanje svog novog »građanskog prava« i identiteta.

Pojam građanskog prava je u Kini vrlo maglovit. Kinesko društvo je zaista u poslednjih nekoliko desetina godina preživelo velike promene, počelo je da ide ka formiranju »pravne države«. Od prvog tiranskog primenjanja najranijeg kineskog koncepta prava u vreme prvog ujedinjenja Kine (221—207 god. pre nove ere) cara Cing Šehuanga ovaj koncept je izgubio svaki kredibilitet na kineskom tlu. Ponovno pojavljivanje »pravne države« u savremeno doba neminovno u psihologiji ljudi duboko vezanih za tradiciju nosi određene senke. Međutim, nove pogodnosti i novi koncepti bude interes, vraćaju poverenje i nadu u poboljšanje položaja kineskog novopećenog građanina. Za Kineze ovaj termin nema tradiciju kakvu nosi na zapadu već je čist izraz novog vremena. Autokratska i apsolutistička karakteristika tradicionalnog kineskog društva egzistirala je na

»masama« koje su i dan danas pre svega vezane za zemljoradnju. »Mase« označavaju »društvene zajednice«, »narod« a ponekad i »pojedince« (Sinhua Vendžai, Beiding, 1988. god. 11 broj 9 str.). U savremenom kineskom rečniku reč »mase« ima dva osnovna nivoa značenja: jedno je »narodne mase« ili znači »najveći broj stanovništva«, pa je tako sinonim sa »narod«; s druge strane posmatrano označava »ljudu koji nisu ušli u komunističku partiju«, i tako formirala uobičajeno prihvaćenu razliku između »članova partije, članova omladinskog podmlatka, rukovodioca, i masa«, time reč »mase« dobija prvi put političku težinu, a predstavljajući razliku između »rukovodioca« i »masa«, označava statusnu pripadnost u društvu.

»Narodne mase« pod vodstvom KP Kine i Mao Zedonga iako su počele da grade novo društvo na novim principima preuzetim od zapada morali su se prilagoditi psihologiji kineskih »narodnih masa«, zbog čega su bili široko prihvaćeni i podržani u naporu očuvanja nacije i nacionalnog dostojanstva. Tako je prihvaćena »teorija visokog stepena kolektivizacije socijalističke države«, ne obračunajući pažnju na kulturno uzdizanje građana, nedostatak građanske samosvesti, i dalje opstajanje psihološke svesti »masa podređenih vazala feudalnih gospodara«. (Li Džuang, Vang Suli »Cong Cun džung šehui« zou siang »gongmin šehui«, Sinhua vendžai. 1988. 11 broj, 9 str.)

Odslikavamo se u svakodnevici. Koliko istorija tu može pomoći? Ono što saznamo iz nje samo je stav nekoga prema nečemu. Međutim Istok nas upozorava, gomilanjem stavova iz rekonstrukcija prošlosti i društva formiraju naš stav i sveobuhvatno određuju naš današnji život. Uve Velz u »Mitu o matrijarhatu« takođe upozorava. Govori nam: »Postanak porodice, takođe i patrijarhalne, i ugnjetavanja žena nezavisni su od postojanja privatne vojine i države. Ove su pogrešili Morgan i Engels. Kod nastanka političke vlasti, čak je i obrnuto. Kafalnost rana državnost, nastaje često iz ugnjetavanja žena, u produžetku procesa političke ekonomije seksualiteta, kad se pojača falsifikovanje cirkulacije žena. Iz dominacije muškarca nad ženama nastaje dominacija muškarca nad muškarcima. Do sada se vrlo retko zapaža ova veza političke vlasti sa ugnjetavanjem žena. To je treći deo procesa političke ekonomije seksualiteta. U svojim pojedinostima još manje poznat od drugog.« U svom zaključku Velz ističe da se žena retko kad brinula samo o porodici i domaćinstvu i da je njena zapostavljenost danas veća delimično iz istorijskih razloga. Problem jeste u podeli rada među polovima. Iz nje povremeno izrasta društvena prevara ali »to ne znači da su žene uvek bile ugnjetavane i zapostavljane.« On takođe ukazuje da često američki feministički antropolozi, pre svega žene, (a na taj način je neophodno posmatrati čitav ekstremno desni feministički pokret) »stav o univerzalnom ugnjetavanju žene zasnivaju na pogrešci što se etnološki podaci primaju bez istorijske analize.« onakvi kakvi su danas primljeni zdravo za gotovo. »Istorijskom analizom je utvrđeno da su matrifokalna društva postojala u velikom broju.« (Velz, 1983. Prosveta, 160)

Savremeni kineski istoričari i čitavo kinesko društvo su pod direktnim i gotovo isključivim, pa samim tim i najjačim, uticajem Marksove i Engelsove misli. Pojava i dugi period trajanja ovog uticaja je imao svojih loših ali i dobrih strana. O lošim se u ovom trenutku devedesetih godina dvadesetog veka najviše govori i dostupne su uvidi i analizi. Međutim, u čemu je magija? Misao koja je opijala, zanosila, pomračivala mnoge umove, morala je imati specijalne čari. U trenutku kada agresivna zapadna kultura polazi u svoj pohlepan pohod na svet, marksizam je inspiracija i utopište svim onima koji u toj ugroženosti traže sklonište za svoj civilizacijski identitet. On je jedna dovoljno neizgrađena ideologija, spremna na razne ustupke i prilagodavanja, čime je pružila mogućnost raznim kulturnim nasledima da u njoj traže utopište i da razvijaju tako socijalizme raznih boja. Socijalistička revolucija je za žene širom sveta značila životnu prekretnicu. Samim tim predstavlja istorijsku prekretnicu pokreta za promenu ženskog položaja u društvu. Sa socijalističkom revolucijom po prvi put u mnogim zemljama i različitim kulturama žena dobija

najčešće do tada nezamislivo pravo, a sada realnu mogućnost, ravnopravnog školovanja i to i kvalitetom jednakom onom kojeg dobija muškarac. Savremene žene su tako dobile »čarobni štapić« muške moći u svoje ruke, on im menja sadašnjost, pogled na prošlost i budućnost. Trenutak je da se bogatstvo ženske prirode i kreativnosti javno pokaže. Da li će uspeti da svojom duغو prihvatnom trpeljivošću i tolerancijom izgradi odnose uzajamnog poštovanja i usaglašene aktivnosti koji bi mogli voditi ka novom kvalitetu međuljudskih odnosa? Zar nam žene iz kultura u kojima je još uvek jaka tradicija ne ukazuju ipak i na poneku prednost i lepotu ženskog dela ljudske prirode koju tako nemarno odbacujemo a koja je ljudskoj vrsti neminovno neohodna i prirodna?

Na prvoj ravni razmišljanja o ranim fazama razvoja međuljudskih odnosa pre svega odnosa između muškarca i žene na zapadu i na istoku u prvi mah sve se čini podudarno i jednostavno ukoliko se tumači iz napred pomenutog marksističkog stava prihvatanja prvih ljudskih zajednica kao zajednica sa dominacijom ženske moći iz kojeg se dalje izvlače zaključci o poreklu države. Ova inspiracija je proizišla iz Morganove studije »Drevno društvo« i Bahofenove knjige »Materinsko pravo«, (Velz, »Mit o matrijarhatu«) tako da su etnologija, istorija i mitologija postale tri stuba ovako shvaćenog matrijarhata. Velz pored ovog ističe i to da etnologija nije prihvatila Morganovo »Drevno društvo« jer se smatralo nenačim kombinovanjem etnoloških posmatranja i istorijskih rekonstrukcija. Socijalna antropologija 80-tih godina prošlog veka je bila krajnje antiistorijska i išla je u drugu krajnost od Morgana. Sa dekolonizacijom posle drugog svetskog rata kada etnologija »gubi funkciju kao pomoćna nauka za direktno upravljanje trećim svetom i eksploataciju tog sveta« (Velz, 81) strukturalizam socijalne antropologije se izmenio i sa Levi-Strosom »razvio u mrežu neprolaznih struktura«. Od sedamdesetih godina ovog veka »Etnologija i istorija nisu više apodiktično odvojene kao još pre trideset godina. Ali one se neće ni tako neusiljeno spojiti kao kod Morgana i Engelsa, Mejna, i Bahofena. One idu jedna drugoj u susret. To na jednoj strani, znači prihvatanje istorijskih razmišljanja u okviru etnologije, a, s druge strane, mogućnost da se ta razmišljanja prihvate u opštoj istoriji. Time se ne moraju ponoviti greške XIX veka.« (Velz, 81—82) Greške su vrlo poznate i čak i danas (!) vrlo prisutne: evolucionizam i evocentrizam. Društva trećeg sveta u svom »kontinuiranom napretku«, do čijeg najvišeg stupnja su došli narodi Evrope, treba da dakle teže ka razvitku razuma i da svoje »primitivno« društveno uređenje usklade građanskom uređenju. Oni u »okamenjenoj fazi istorije« jednom svesni toga treba (jer prema zapadnoj civilizaciji svest obavezuje) da se usresrede, dakle, na najvišu tačku razvoja koja je (razmišljajući iz ravni zapadne civilizacije) neminovno Evropa i zapad. Socijalna antropologija je ukazala na racionalnost uređenja »necivilizovanih naroda« sa njihovim specifičnim vrednostima koje su jednostavno prednosti i načini »drugacijih ljudi koji imaju svoju istoriju i budućnost. Ima i podudarnosti u njihovom i našem razvitku, podudarnosti sa razvojem evropskog društva koje navodi na pitanje da li je na osnovu njihove istorije moguće izvući zaključke i za našu istoriju.« (Velz, 83)

Istočna civilizacija je bila primorana da izvlači zaključke iz naše istorije, ali Malinovski nas je upozorio da iz toga ne izvlačimo preuranjene zaključke i da su politički režimi i nacionalni suvereniteti samo spoljne slučajnosti koje se menjaju prema vremenu i prilici. Razmišljajući iz ove perspektive o promeni položaja kineske žene u društvu u savremenom trenutku treba imati u vidu kritiku »ženskog pitanja« u socijalističkim društvima, ali pre svega treba imati u vidu specifičnosti istočnog načina mišljenja, kulture i civilizacije u kojima pojam slobode nije vezan za pojam volje za moć, pogotovu ne za Hegelov sistem apsolutne filozofije gde je sloboda upravo volja za moć koja je u građanskom društvu zapada bila primljena i kao »objektivni duh« koji je štiti pravo jedinke na privatno vlasništvo. Za Kineze sloboda je »zilyou«, »razlog (unutar) jedinke«, »povinovnje sebi«, i ne ispoljava se u odnosu na predmet u koji bi bila položena njegova slobodna

volja, koji je time njegovo vlasništvo, i u odnosu prema kome je on kao biće sa voljom slobodan. Sloboda se na zapadu meri raspolaganjem predmetom, savladavanjem i gospodarenjem nad prirodom kao nečim što je ne-slobodno i što je puki objekt slobodi čoveka, t.j. njegovoj volji za moć. Nauka i tehnika zapada razvijale su se sa unutarnjim duhom spoznaje prirode radi njenog savladavanja, dok istočna civilizacija iako brza u razvijanju mnogih tehnika nikada ih ne koristi za dokazivanje dominacije ljudske prirode nad Prirodom kojim bi poremetila harmoniju tih odnosa koja je u istočnoj civilizaciji na lestevici merila vrednosti na samome vrhu od samih početaka civilizacije pa do susreta sa zapadnom civilizacijom. Zapad je prirodu pretvorio u predmet, neslobodan i reklo bi se besmislen bez čovekove volje, i koji samo kada postane predmet volje za moć postaje u privatnom vlasništvu slobodan, te se tako uvrštava u društvenu kategoriju. Marksova kritika postvarenja i privatnog vlasništva ne ide u kritici do srži odnosa prema prirodi, ne razmišlja o ontološkom odnosu volje za moć prema prirodi. Primenjivanje marksistič-

voljkost establishmenta prema sebi, i Istoka i Zapada. Na Zapadu, unutar građanske — »partikularne demokracije« nalaze svoj prostor ali kao izazov i osporavanje dosega političke emancipacije i političkih partija. Na Istoku, gde su sve sfere interesa prognane u partikularitete koji dobijaju smisao od općenitosti oni se izopćavaju, zabranjuju, potiskuju, smatraju importom sa Zapada.« (Blaženka Despot, »Emancipacija i novi socijalni pokreti«, Citro, Osijek 1989. 13—14)

Međutim, da li se oni uopšte mogu staviti izvan fokusa interesovanja jedne dijametralno različite civilizacije koja ih specifičnošću svoje tradicije jednim značajnim delom potvrđuje? Prihvatajući zapadne pojmove i ugrađuju u njih svoje spoznaje, ova kultura postupa kao i uvek do sada, asimiluje ih donekle i prilagođava svojim osnovnim konceptima i potrebama. Danas u Kini još uvek formulirano tek kao partikularno »žensko pitanje«, jačanjem ženske inteligencije će verovatno naći puno sličnosti sa Neofeminističkim pokretom na zapadu koji se koncentriše na kritiku patrijarhata kao osnovne neravnopravnosti žena. Među-

gu razviti novu etiku u kojoj priroda ima svoju neautoritarnu etiku, sasvim decentralističku jer za njih »poštovati etički red prirode i u društvu« (Blaženka Despot, »Emancipacija i novi socijalni pokreti«, 101) nije vezan niti za anarhiju niti za koncept Boga. Kineski patrijarhalni odnos nije povezan sa religijskim već filozofskim konceptima. Kineskinja neće imati problema sa svojom prirodnom ženskošću ukoliko se bude rešila određenih nametnutih moraliziranja zapadne misli još uvek patrijarhalnog marksizma, jer Kineskinja nije bila pod pritiskom hrišćanskih koncepata već je što se ženskosti tiče, vodila zdrav život zaštićena konceptima daoizma. S toga borba protiv kineskog patrijarhalizma ne mora izlaziti iz okvira normalnih muško-ženskih odnosa da bi prevazišla društveni patrijarhalizam. Njena kritika će moći da bude skoncentrisana na njega time što će pre svega biti usredsređena na konfučijanski koncept humanizma, žene, jer iz njega proizilaze drugi detaljniji moralni zakoni koji bitno utiču na loš položaj žene u društvu, ali Kineskinja se ne mora sasvim odreći ili boriti protiv države kao »velike porodice« ako uskladi Dao, Put Prirode, sa novim

LEKCIJA IZ PTICE (BR. 6)

Liči li bog na tebe !? — pitam

Ni govora — kaže ptica
Ni govora...!

Njegova su krila mnogo duža...
Iz svakog pera po jednu galaksiju
oko osi kljuna okreće on...

a po jajetu njegovom
rastu šume, potoci...
i kamenje...

Dakle, ne liči, kažeš!?

Ni govora! — reče ptica
Osim toga, iz ovog će se jajeta
izleći samo jedno jedino galaktičko

OKO

To se ustalom da naslutiti
Naslutiti svakako! —

a iz drugih jajeta
sve ostalo što treba
(kad bude vrijeme)

Ne vjerujem ti! —
kažem ptici
Uopće ti više ne vjerujem! —

To se da naslutiti
Naslutiti svakako...
odraz zjenice te na svodu
da se naslutiti...!

dve lekcije
zoran kršul

Ali to nebo je... ne zjenica ptice
To nebo je — rekoš, a ne Zjenica
ptice...

Tko spominje pticu
glupane!/? —
U tome i jeste stvar! —
Bog ne liči na pticu...
reče ptica

U tome i jeste stvar...! —
LEKCIJA IZ PTICE (BR. 9)

Ješi li proučio
pticu!/? —

Ovako... ptica
ima kljun... ima oči
perje i dvije noge

Šta još ima!/? —
Ima šuplje kosti! —

Šta još !/? —
Ima... pa da, krila! —

Još !/? —
Ništa nema više! —

Slušaj mali —
najvažnija stvar kod ptice
je sjena

Kad nema sjene
nema ni ptice! —

Da čujem!/? —
Ovako... ptica ima kljun
ima oči... perje, dvije noge
ima šuplje kosti, krila
i ima sjenu! —

Ima li mrtva ptica
sjenu!/? —

Mrtva ptica nema...
sjenu! —

Slušaj mali...
Najvažnija stvar kod
ptice je
Sjena...
Kad nema sjene
nema ni ptice

I mrtva ptica ima
sjenu!/? —

Da čujem!/? —
Najvažnija stvar kod
ptice je
Sjena...
Kad nema sjene
nema ni ptice

I mrtva ptica ima sjenu! —
Dobro! —
Kakva je razlika
između sjene žive
i sjene mrtve...
... ptice!/? —

Ta razlika ne postoji! —

Bravo mali! —
Ne postoji! —

Samo... što jedna sjena
... leti...
a druga ne leti —

jedna sjena pjeva
(i radi još neke stvari)
a druga samo čuti i ništa
ne radi —

Znači, sjene su im uglavnom
iste!/? —
Iste!! —

A kakva je razlika
između žive i mrtve
ptice!/? —

Nikakva! —
Sjene su im uglavnom iste! —

Samo... što jedna
... leti...
a druga ne leti —

jedna sjena pjeva
i radi još neke stvari
a druga samo čuti

i ništa ne radi —

ke misli na kineske uslove samim tim ne nudi korenito rešenje problema civilizacijskih ukrštanja. Samim tim ne nudi ni korenitu izmenu položaja žene u savremenom kineskom društvu. Međutim ova misao je omogućila razvijanje samosvesti kineske žene, i pitanje je samo vremena kada će obrazovana, samosvesna Kineskinja ući u unutarnju kritiku svoje civilizacije, kritiku koja će značiti unutarnji egzistencijalni izazov, i koja će kao takva možda pružiti i neophodne smernice za premoštenja civilizacijskih razlika pa i egzistencijalne ugroženosti čovečanstva od samouništenja anarhičnom naukom i tehnologijom. Na zapadu su novi socijalni pokreti ukazali upravo na neophodnost našeg ponovnog promišljanja o odnosu prema prirodi i usmereni su neminovno protiv »volje za moć«. »Novi socijalni pokreti usmereni su protiv države, institucije, establishmenta, postvaranja, posjedovanja, nasilja, rata, rasizma, seksizma, rušilačkog, nasilničkog, odnosa prema prirodi. Budući da su novi socijalni pokreti usmereni protiv volje za moć, bilo individualne ili kolektivne, a ona je osnova zapadnoevropske kulture, one nužno nose ne-

tim, kineski patrijarhat, iako je delom vezan za pojavu privatnog vlasništva, nije vezan i za pojavu monogamije te njom uslovljene specifične države, niti je vezan za nasilje nad prirodom pa neminovno zahteva izvornu kritiku kineskih feministkinja, koje u ovoj strukturi vlasti još uvek ne postoje u zapadnom delatnom smislu reči. Kinezi, i Kineskinje, visoko cene svoju tradiciju, ali njen opstanak će u velikome zavisiti od harmonizacije odnosa muškarca i žene, a on može biti model prevazilaženja civilizacijskih razlika Zapadne Jang kulture i Istočne Jin kulture. Kineski etički sistem društva — konfučijanstvo, ženskim studijama treba osloboditi čisto muških, kako ih mi zovemo — patrijarhalnih pojmova isto koliko je neophodno iz novog ugla posmatrati i daoističku misao. Zapadni feministički pokreti su već vrlo jasno ukazali na mušku autoritarnost u društvenim odnosima, u porodičnom moralu, i na neophodnost oslobađanja uopšteno od svake dominacije. Kineski feministički pokret ne bi imao problema sa natura naturans, prirodom po sebi, (koja i za Marksa predstavlja problem za njega postoji samo istorijska priroda) i mo-

žen-om dvadesetog veka. Tako će i dalje ljudi koji znaju put (samo sa novim žen-om koji će uključivati i muškarce i žene) moći da uspešno saraduju. Moći će se i dalje insistirati na svesnom delovanju, na shvatanju etičkog cilja kojem se stremi a njegovom spoznajom naći će i pravilan način delovanja i razvijanja društva i kulture. Država će se zasnivati sa novim žen-om na zajedništvu akcije celokupne populacije. Spoznaju Puta Prirode treba da bude smernica za akciju pojedinca u društvu, a da bi se put spoznao on mora biti u skladu sa žen-om. On sada nije isčišćen od potčinjavanja jednih društvenih slojeva drugima, i ne označava potpunu »Pravnu« jednakost članova. Potrebno ga je isčistiti te nepravilnosti da bi se očistio sankcionisane hijerarhije u kojoj je žena stavljena na vrlo niski nivo. Kvalitetnu inspiraciju Istok će svakako imati, i izgleda još uvek, morati da traži u dostignućima, rezultatima pa i pogreškama ženskog feminističkog pokreta na zapadu. Pred kineskom ženom, posebno pred kineskom obrazovanom ženom — intelektualkom još je dug i mukotrpan put. Zajedno, ka zna gde ćemo sve stići?